

KAPUCYŃSKI EPIZOD W SKRZATUSZU

W maju i czerwcu 1946 r. oraz od kwietnia do października 1948 r. posługę duszpasterską w parafii i sanktuarium w Skrzatuszu pełnili kapucyni. Te krótkie okresy nie zaznaczyły się wprawdzie niczym szczególnym, niemniej dla poznania całości dziejów sanktuarium warte są przypomnienia².

Od 1 października 1941 r. duszpasterzem w Skrzatuszu był ks. Franz Garske, początkowo jako wikariusz, a od 15 lipca 1944 r. jako administrator parafii. Urodził się 29 kwietnia 1913 r. w Jamienku (*Königsgnade*) koło Wałcza, a święcenia kapłańskie przyjął 8 grudnia 1939 r. jako inkardynowany do prałatury pilskiej. Powierzenie administracji parafii będącej zarazem sanktuarium maryjnym młodemu kapłanowi, który nie miał jeszcze dłuższego stażu duszpasterskiego – przed przybyciem do Skrzatusza był wikariuszem tylko w jednej parafii, w Sławianowie – prawdopodobnie zostało wymuszone okolicznościami wojennymi³. Poprzedni proboszcz, ks. prałat Gregor Krüger, jeden z bardziej znaczących kapłanów w prałaturze pilskiej, zmarł 17 kwietnia 1944 r.⁴ w warunkach zbliżającego się frontu trzeba było powierzyć parafię administratorowi, powołując na to stanowisko kapłana, który był najłatwiej osiągalny, odkładając nominację pełnoprawnego proboszcza na później.

W czasie działań wojennych w styczniu i lutym 1945 r. ks. Garske nie opuścił parafii, ponadto w pierwszych miesiącach po przejściu frontu posługą duszpasterską obejmował także okoliczne parafie, w których zabrakło kapłanów, m.in. w Łubiance⁵. Język polski znał, choć nie posługiwał się nim biegle, a polscy osiedleńcy nie darzyli go

¹ Prof. dr hab. Roland Prejs OFM Cap, Katedra Historii Kościoła, Wydział Teologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; ORCID 0000-0002-4412-3315. Adres do korespondencji: 20-002 Lublin, Aleje Racławickie 14, tel. 81/44-53-831, e-mail: rolandsberg@op.pl.

² Jarosław Wąsowicz, „Posługa duszpasterska salezjanów w Skrzatuszu w latach 1952–1972”, *Rocznik Skrzatuski* 1 (2013): 75–89, zwłaszcza 79.

³ Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, ks. Garske 24 I 1946 do administratora apostolskiego w Gorzowie, sygn. AAG 45; Roland Prejs, „Duchowni Prałatury Pilskiej w administracji apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim”, *Adhibenda* 2 (2015): 278, 288; Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 1 (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2016), 177.

⁴ *Amtliche Bekanntmachungen der Freien Prälatur Schneidemühl* (1944), 46; Tadeusz Ceynowa, *Ziemia Pogranicza. Dekanat wałecki w latach 1821–1920* (Radom: Polskie Towarzystwo Encyklopedyczne, 2004), 179; Roland Prejs, „Kapłani archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w szeregach duchowieństwa prałatury pilskiej”, w: *Artem historicam aliis tradere. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, red. Włodzimierz Bielak, Jarosław Roman Marczewski, Tomasz Moskal (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011), 275.

⁵ Archiwum Krakowskiej Prowincji Kapucynów w Krakowie, *Kronika parafii Łubianka*, 6–7, bez sygn. Kronika była prawdopodobnie pisana w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, z których jeden pozostał w parafii, drugi znalazł się w archiwum zakonnym w Krakowie.

zaufaniem, aczkolwiek nic nie wskazuje, by występował przeciwko przybyšom albo wierni nalegali na jego wyjazd z parafii⁶. Wydaje się, że nie przewidywał pozostania w Polsce po zakończeniu działań wojennych, ale też nie przyspieszał swego wyjazdu do Niemiec: dopóki niemieccy parafianie pozostawali na miejscu, dopóty służył im jako kapłan i oczekiwał rozwoju wydarzeń.

W kwietniu i maju 1946 r. zaczęło się wysiedlanie Niemców z powiatu wałeckiego. Proces ten trwał oczywiście już wcześniej, teraz jednak, z uwagi na dogodną porę roku, przybrał na sile. Ks. Garske został wysiedlony 3 maja 1946 r. i wyjechał w okolice Münster⁷. Nic nie wiadomo, by formalnie przekazywał komuś parafię: prawdopodobnie nie zdążył powiadomić administratora apostolskiego w Gorzowie, że musi wyjechać do Niemiec. Ponieważ już wcześniej nawiązał dość bliskie relacje z kapucynami w Pile, można przypuszczać, iż ustnie ustalił z zakonnikami, że gdyby doszło do jego wyjazdu, przejmą obsługę parafii, a – zdaje się – przed wyjazdem przekazał im także kasę kościelną⁸.

W tym miejscu wydaje się niezbędne wyjaśnienie, skąd wzięli się kapucyni w Pile⁹. W kwietniu i maju 1945 r. o. Jerzy Rumak¹⁰ z polecenia ówczesnego prowincjała Kazimierza Niczyńskiego udał się do zachodnich diecezji Polski w poszukiwaniu miejsca pod nową placówkę zakonną. Chodziło o diecezje zachodnie w granicach Polski sprzed 1939 r., nikt bowiem w tym czasie nie był w stanie dokładnie określić, dokąd sięgnie terytorium Polski powojennej na zachodzie. O. Rumak, wypełniając to zlecenie, rozmawiał z rządcami kościelnymi w Katowicach, Gnieźnie, Poznaniu i Gdańsku.

⁶ Archiwum Krakowskiej Prowincji Kapucynów w Krakowie, *Kronika parafii Łubianka*, 2–7.

⁷ Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołoobrzeskiej (dalej ADKK), Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Mikołaja w Wałczu, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1945–1946, o. Jerzy Rumak z Piły 10 V 1946 do administratora apostolskiego w Gorzowie, sygn. 320, 201, 203; ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, sygn. 183.

⁸ Jerzy Rumak, *Wspomnienia pilskie* (Assisi: Tipografia Porziuncola, 1971), 67, wspomina ogólnie o przekazaniu kapucynom kas kościelnych przez księży Niemców wyjeżdżających za Odrę. Z zachowanych dokumentów wynika, że przekazał kapucynom kasę kościelną przed wyjazdem do Niemiec ks. Paul Senske z Pokrzywnicy – o Skrzatuszu dokumenty milczą. Jednak szybkość działań o. Jerzego Rumaka, o czym jest dalej mowa, każe przypuszczać, że wcześniej nastąpiły jakieś uzgodnienia pomiędzy nim a ks. Garske w sprawie obsługi duszpasterskiej Skrzatusza.

⁹ O przybyciu kapucynów na Ziemię Zachodnie i Północne: Roland Prejs, „Osiedlenie się kapucynów na Ziemiach Odzyskanych w r. 1945”, *Studia Franciszkańskie* 2 (1986): 239–249; Roland Prejs, „Wkład kapucynów w życie Kościoła na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1951 na przykładzie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp., cz. 1”, *Studia Franciszkańskie* 26 (2016): 269–301; Roland Prejs, „Wkład kapucynów w życie Kościoła na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1951 na przykładzie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp., cz. 2”, *Studia Franciszkańskie* 27 (2017): 213–233; Roland Prejs, „Wkład kapucynów w życie Kościoła na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1951 na przykładzie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp., cz. 3”, *Studia Franciszkańskie* 28 (2018): 271–301.

¹⁰ Jerzy (imię chrzestne Józef) Rumak, ur. 21 stycznia 1910 r., w zakonie od 1925 r., święcenia kapłańskie w 1932 r., zmarł w Sędziszowie 13 marca 1999 r. Jan Ludwik Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2 (Wrocław: Wydawnictwo OO. Kapucynów, 1986), 235–237; Józef Mandziuk, „Rumak Jerzy Józef”, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9 (Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2006), 565–566.

W Poznaniu rozmawiał m.in. z ks. Edmundem Nowickim, który w tym czasie był wicekanclerzem kurii metropolitalnej. Zdaje się, że ks. Nowicki zasugerował o. Rumakowi osiedlenie się w Pile, żywiąc chyba przekonanie, że terytorium prałatury pilskiej zostanie włączone do archidiecezji poznańskiej, ta zaś straciła tak wielu kapłanów w czasie wojny, że własnymi siłami nie będzie w stanie obsadzić tamtejszych parafii.

O. Rumak po powrocie do Krakowa przedstawił prowincjałowi rezultaty wyprawy. Następnie wyjechał do Piły w towarzystwie czterech współbraci zakonnych. Byli to: Euzebiusz Kawalla¹¹, Przemysław Knap¹², Sylwester Polek¹³ i Andrzej Zaklikiewicz¹⁴. Grupa dotarła do Piły 23 maja 1945 r., organizując życie religijne w mieście i okolicy, docierając też w miarę potrzeby i możliwości do okolicznych parafii, zwłaszcza pozbawionych duszpasterzy.

Niemal zaraz po wyjeździe ks. Garske kościołem w Skrzatuszu zainteresował się bliżej nieznaną osobą, który uchodził za kapłana Kościoła Polskokatolickiego lub za oszusta. Wcześniej już działał w okolicach Człopy i Marcinkowic¹⁵. Nie przesądając w tym miejscu, kim był rzeczywiście, trzeba zauważyć, że w pierwszych miesiącach powojennych nie brakowało rozmaitych „niebieskich ptaków”, którzy gdzieś zdobyli sutannę, mieli jakąś znajomość obrzędów liturgicznych i wykorzystywali to celem łatwego zdobycia pieniędzy. Władze kościelne były bardzo wyczulone na tego rodzaju sytuacje, które mogły grozić nieobliczalnymi skutkami zarówno duchowymi, jak i administracyjnymi. Podobnie było i w tym wypadku. Już 10 maja 1946 r. dziekan z Wałcza alarmował telegraficznie kurię biskupią w Gorzowie: „Skrzetusz zagrożony osobnikiem najlepiej zamianować natychmiast Andrzeja Kapucyna Piła. Głowacz”¹⁶. Kuria zareagowała bezzwłocznie. Tego samego dnia wysłała pismo do przełożonego kapucynów w Pile, o. Jerzego Rumaka, aby skierował do Skrzatusza tymczasowo

¹¹ Euzebiusz (imię chrzestne Józef) Kawalla, ur. 5 marca 1917 r. w Nowej Górze k. Krakowa, w zakonie od 1933 r., święcenia kapłańskie w 1943 r., zmarł 4 kwietnia 2007 r. w Kluczborku. Jan Ludwik Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 1 (Wrocław: Wydawnictwo OO. Kapucynów, 1985), 553–554.

¹² Przemysław (imię chrzestne Zygmunt) Knap, ur. 23 lipca 1914 r. Tustanowice k. Drohobycza, w zakonie od 1930 r., święcenia kapłańskie w 1938 r., zmarł w Gdańsku 27 lutego 1981 r. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 1, 576–577; Roland Prejs, „O. Przemysław Zygmunt Knap, kapucyn (1914–1981). Pierwszy kapłan w powojennym Gorzowie”, *Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny* 13 (2006): 257–262.

¹³ Sylwester (imię chrzestne Marian) Polek, ur. 26 maja 1920 r. w Wolicy Ługowej k. Rzeszowa, w zakonie od 1937 r., święcenia kapłańskie w 1944 r., zmarł w Krośnie 29 października 1976 r. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2, s. 188–189.

¹⁴ Andrzej (imię chrzestne Lucjan) Zaklikiewicz, ur. 20 kwietnia 1916 r. w Janowicach (tarnowskie), w zakonie od 1933 r., święcenia kapłańskie w 1943 r. W 1960 r. przeszedł do duchowieństwa archidiecezji wrocławskiej. Zmarł 18 lutego 1970 r. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2, 456.

¹⁵ ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Katarzyny w Marcinkowicach, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1951, sygn. 155, 105, 109, 113, 115–118, 121.

¹⁶ ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Mikołaja w Wałczu, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1945–1946, Telegram ks. Waleriana Głowacza Wałcz 10 V 1946 do kurii biskupiej w Gorzowie, sygn. 320.

o. Andrzeja Zaklikiewicza, zanim rzecz nie zostanie uzgodniona z prowincjałem kapucynów w Krakowie¹⁷.

Tymczasem o. Jerzy Rumak równolegle otrzymał wiadomości o tym, co dzieje się w Skrzatuszu, swoimi kanałami informacyjnymi i nie czekając na dyspozycje z kurii, już następnego dnia po wyjeździe ks. Garske, 5 maja 1946 r. (była to niedziela), wysłał do Skrzatusza o. Andrzeja Zaklikiewicza z poleceniem odprawienia tam Mszy Świętej i spełnienia według potrzeby innych posług religijnych. Jednocześnie poinformował o wszystkim kurię, donosząc o wysiedleniu ks. Garske, o wysłaniu do Skrzatusza o. Zaklikiewicza oraz ogólnie o sytuacji w parafii. Zdaniem o. Rumaka Skrzatusz był „skomunizowany”, jedynie rada parafialna była zaangażowana w życie religijne, a przyczyną tego stanu był brak polskiego kapłana, w konsekwencji zaś brak niezbędnej opieki duszpasterskiej. Ks. Garske, choć jako kapłan był bez zarzutu, jednak nie potrafił poradzić sobie z duszpasterstwem wśród Polaków. O. Rumak był zdania, że kapucyni z Piły są w stanie podjąć obsługę Skrzatusza (a także Łubianki, dotychczas obsługiwanej z dojazdu przez ks. Garske), dlatego prosił dla siebie o nominację na administratora tych parafii, a dla o. Andrzeja Zaklikiewicza o nominację na wikariusza kooperatora w Skrzatuszu. Nakreślił marszrutę duszpasterską, która miała wyglądać następująco: o. Zaklikiewicz miał udawać się do Skrzatusza już w sobotę, by – według potrzeby – spowiadać, prowadzić pogrzeby lub spełniać inne czynności duszpasterskie. W niedzielę o godz. 9:00 miał odprawić sumę, a po niej przeprowadzić katechizację dzieci. Na godz. 11:00 miał jechać z sumą do Łubianki i zostać tam do południa w poniedziałek, wykorzystując czas na posługi duszpasterskie. O. Rumak informował zarazem, że plebania w Skrzatuszu jest spalona, ale kościół dobrze zaopatrzonej w sprzęty i paramenty, a rolę parafialną jeszcze jesienią obsiali żołnierze sowieccy¹⁸.

Prawdopodobnie wspomniane telegramy i pisma minęły się, zwłaszcza że w zaistniałej sytuacji czas naglił i były niezbędne szybkie decyzje. 10 maja 1946 r. o. Zaklikiewicz został mianowany administratorem parafii w Skrzatuszu. Musiał zatem zamieszkać w Skrzatuszu, gdyż trudno byłoby kierować parafią nawet z nieodległej Piły. Z drugiej jednak strony pierwszą czynnością nowo mianowanego administratora było znalezienie jakiegoś budynku, który służyłby za plebanię¹⁹, oraz poszukanie kogoś, kto zająłby się zarządzaniem majątkiem kościelnym. Chodziło przede wszystkim o grunta beneficjalne: administrator parafii, dojeżdżający dodatkowo do Łubianki, nawet przy najlepszej woli nie byłby w stanie troszczyć się o gospodarstwo rolne²⁰.

Kościół w Skrzatuszu wyszedł z działań wojennych stosunkowo obronną ręką i nie wymagał większych napraw, tym bardziej odbudowy. Można było zatem skupić

¹⁷ ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, Kuria w Gorzowie (koncept pisma) 10 V 1946 do o. Jerzego Rumaka w Pile, sygn. 183.

¹⁸ ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, Rumak 10 V 1946 do administratora apostolskiego, sygn. 183.

¹⁹ Nową plebanię zbudowali dopiero salezjanie w l. 1954–1956, gdy administrowali parafią w Skrzatuszu. Wąsowicz, „Posługa duszpasterska salezjanów w Skrzatuszu w latach 1952–1972”, 81–82.

²⁰ ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, Rumak 18 V 1946 do administratora apostolskiego, sygn. 183.

uwagę na duszpasterstwie. O. Zaklikiewicz przede wszystkim skoncentrował się na odprawianiu mszy świętych oraz innych nabożeństw w Skrzatuszu i Łubiance, starając się umożliwić wiernym regularne praktyki religijne. Na czas jego posługi nie przypadł żaden odpust w Skrzatuszu, stąd nie było potrzeby zająć się tą sprawą. Maj i czerwiec, miesiące bliskie wakacji, wykluczały też aktywniejsze angażowanie się w szkolnictwo, zwłaszcza że dzieci w 1946 r. było w tych miejscowościach niewiele. Być może dopiero z początkiem nowego roku szkolnego sprawa nauczania religii stałaby się bardziej paląca, ale przypadło to już w udziale następcy o. Zaklikiewicza. Do parafii należały jednak trzy kościoły filialne: w Różewie, Witankowie i Zawadach i one wymagały troski materialnej. O. Zaklikiewicz więcej uwagi poświęcał tylko kościołowi w Witankowie, pozostałymi nie zdążył się zająć. Udało mu się znaleźć jakiś budynek, który miał spełniać rolę plebanii; nie wiemy, czy znalazł kogoś do zarządzania ziemią beneficjalną, ale ponieważ w późniejszych dokumentach nie ma mowy o tej sprawie, należy wnioskować, że została załatwiona pomyślnie.

Posługa duszpasterska kapucynów w Skrzatuszu zakończyła się w połowie czerwca 1946 r. Administrator apostolski pismem z 13 czerwca 1946 r. poinformował o. Jerzego Rumaka, że do Skrzatusza przybędzie jako administrator parafii ks. dr Antoni Rojko. Jednocześnie podziękował zakonnikom za pomoc i zaangażowanie w sytuacji, która okazała się pilna i wymagająca natychmiastowych, a zdecydowanych działań²¹. Po objęciu parafii przez ks. Rojko o. Zaklikiewicz zamieszkał w Łubiance i oddał się wyłącznie obsłudze tej parafii.

Po dwóch latach ponownie pojawiła się potrzeba objęcia przez kapucynów administracji parafii w Skrzatuszu. W kwietniu 1948 r. otrzymał tę parafię w tymczasowy zarząd o. Andrzej Zaklikiewicz, będący nadal administratorem parafii w Łubiance²². Ks. Antoni Rojko został bowiem mianowany wikariuszem generalnym administracji apostolskiej i choć formalnie nie zrezygnował z kierowania parafią, w rzeczywistości nowe obowiązki uniemożliwiły mu prowadzenie duszpasterstwa w miejscowości dość odległej od Gorzowa, do którego musiał teraz często się udawać. Inna rzecz, że starszy i schorowany kapłan wkrótce zrezygnował z funkcji wikariusza generalnego, która okazała się dla niego zbyt wyczerpująca²³. Ponieważ o. Zaklikiewicz został w lipcu tegoż roku odwołany przez władze zakonne, a jego miejsce w Łubiance zajął

²¹ ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, administrator apostolski (koncept pisma) 13 VI 1946 do Rumaka, sygn. 183.

²² ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Łubiance, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1954, kuria biskupia w Gorzowie (koncept pisma) 15 IV 1948 do Zaklikiewicza, sygn. 150; Wąsowicz, „Posługa duszpasterska salezjanów w Skrzatuszu w latach 1952–1972”, 79.

²³ Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3 (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2018), 199.

o. Ireneusz Nowak²⁴, jemu przypadło administrowanie parafią w Skrzatuszu²⁵. Kapucyni w tym wypadku od początku byli świadomi, że są tylko czasowymi zarządcami parafii pełniącymi obowiązki dopóty, dopóki władza diecezjalna nie znajdzie kapłana, który przejmie zadania duszpasterskie w Skrzatuszu. Dlatego ograniczyli się do spełniania bieżących zadań, nie podejmując ani inwestycji materialnych, ani specjalnych działań duszpasterskich. Rzeczywiście, 13 października 1948 r. administratorem parafii został ks. Zdzisław Skrzyński, a tym samym zakonnicy zostali zwolnieni z opieki nad sanktuarium²⁶.

Dwukrotne administrowanie przez kapucynów parafią w Skrzatuszu jest ciekawym, choć drobnym przyczynkiem do kształtowania się duszpasterstwa w gorzowskiej administracji apostolskiej w pierwszych latach po II wojnie światowej. Migracje ludności i ogromny brak kapłanów wymuszały wiele działań doraźnych, a niekiedy improwizowanych.

Bibliografia

- Amtliche Bekanntmachungen der Freien Pralatur Schneidemuhl* (1944).
 Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, sygn. AAG 45.
 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
 Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, sygn. 183.
 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
 Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, administrator apostolski (koncept pisma) 13 VI 1946 do Rumaka, sygn. 183.
 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
 Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, Kuria w Gorzowie (koncept pisma) 10 V 1946 do o. Jerzego Rumaka w Pile, sygn. 183.
 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
 Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, Rumak 10 V 1946 do administratora apostolskiego, sygn. 183.
 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
 Parafia pw. św. Antoniego w Pile, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1949, Rumak 18 V 1946 do administratora apostolskiego, sygn. 183.
 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
 Parafia pw. św. Katarzyny w Marcinkowicach, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1946–1951, sygn. 155.
 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
 Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Łubiance, korespondencja, dokumenty

²⁴ Ireneusz (imię chrzestne Józef) Nowak, ur. 20 stycznia 1910 r. w Podleszanach k. Mielca, w zakonie od 1928 r., święcenia kapłańskie w 1936 r. Zmarł w Wołczynie 29 maja 1982. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2, 110–111.

²⁵ ADKK, Kuria Gorzowska 1945–1972, Kuria biskupia w Gorzowie (koncept pisma) 19 lipca 1948 r. do Zaklikiewicza i do Nowaka, sygn. 150.

²⁶ Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3, 253–254.

- różne, dokumenty luźne, 1946–1954, kuria biskupia w Gorzowie (koncept pisma) 15 IV 1948 do Zaklikiewicza, sygn. 150.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Koło-brzeskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
Parafia pw. św. Mikołaja w Wałczu, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1945–1946, o. Jerzy Rumak z Piły 10 V 1946 do administratora apostolskiego w Gorzowie, sygn. 320, 201, 203.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Koło-brzeskiej. Kuria Gorzowska 1945–1972.
Parafia pw. św. Mikołaja w Wałczu, korespondencja, dokumenty różne, dokumenty luźne, 1945–1946, Telegram ks. Waleriana Głowacza Wałcz 10 V 1946 do kurii biskupiej w Gorzowie, sygn. 320.
- Archiwum Krakowskiej Prowincji Kapucynów w Krakowie. *Kronika parafii Łubianka*, bez sygn.
- Ceynowa, Tadeusz. *Ziemia Pogranicza. Dekanat wałecki w latach 1821–1920*.
Radom: Polskie Towarzystwo Encyklopedyczne, 2004.
- Gadacz, Jan Ludwik. *Słownik polskich kapucynów*. T. 1. Wrocław: Wydawnictwo OO. Kapucynów, 1985.
- Gadacz, Jan Ludwik. *Słownik polskich kapucynów*. T. 2. Wrocław: Wydawnictwo OO. Kapucynów, 1986.
- Kufel, Robert Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 1. Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2016.
- Kufel, Robert Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 3. Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2018.
- Mandziuk, Józef. „Rumak Jerzy Józef”. W: *Słownik polskich teologów katolickich*. T. 9, 565–566. Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2006.
- Prejs, Roland. „Duchowni Prałatury Pilskiej w administracji apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim”. *Adhibenda* 2 (2015): 273–296.
- Prejs, Roland. „Kapłani archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej w szeregach duchowieństwa prałatury pilskiej”. W: *Artem historicam aliis tradere. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, red. Włodzimierz Bielak, Jarosław Roman Marczewski, Tomasz Moskal, 265–282. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011.
- Prejs, Roland. „O. Przemysław Zygmunt Knap, kapucyn (1914–1981). Pierwszy kapłan w powojennym Gorzowie”. *Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny* 13 (2006): 257–262.
- Prejs, Roland. „Osiedlenie się kapucynów na Ziemiach Odzyskanych w r. 1945”. *Studia Franciszkańskie* 2 (1986): 239–249.
- Prejs, Roland. „Wkład kapucynów w życie Kościoła na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1951 na przykładzie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. Cz. 1”. *Studia Franciszkańskie* 26 (2016): 269–301.
- Prejs, Roland. „Wkład kapucynów w życie Kościoła na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1951 na przykładzie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. Cz. 2”. *Studia Franciszkańskie* 27 (2017): 213–233.
- Prejs, Roland. „Wkład kapucynów w życie Kościoła na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1951 na przykładzie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. Cz. 3”. *Studia Franciszkańskie* 28 (2018): 271–301.
- Rumak, Jerzy. *Wspomnienia pilskie*. Assisi: Tipografia Porziuncola, 1971.
- Wąsowicz, Jarosław. „Posługa duszpasterska salezjanów w Skrzatuszu w latach 1952–1972”. *Rocznik Skrzatuski* 1 (2013): 75–89.

Streszczenie

W maju i czerwcu 1946 r. oraz od kwietnia do października 1948 r. posługę duszpasterską w parafii i sanktuarium w Skrzatuszu pełnili kapucyni. W 1946 r. przejęli administrację parafii po wyjeździe do Niemiec dotychczasowego duszpasterza, Franza Garske. Od kwietnia do października 1948 r. kierowali parafią w Skrzatuszu po ks. Antonim Rojko, który został wikariuszem generalnym administracji apostolskiej w Gorzowie. Z ramienia zakonu duszpasterstwem w Skrzatuszu zajmował się głównie o. Andrzej Zaklikiewicz.

Słowa kluczowe: Skrzatusz, kapucyni, duszpasterstwo w gorzowskiej administracji apostolskiej

Abstract

THE CAPUCHINS EPISODE IN SKRZATUSZ

In May and June 1946 and from April to October 1948, the pastoral service in the parish and sanctuary in Skrzatusz was performed by Capuchins. In 1946, they took over the administration of the parish after the former priest, Franz Garske, had left for Germany. From April to October 1948, they headed the parish in Skrzatusz after Fr. Antoni Rojko, who became the vicar general of the apostolic administration in Gorzow (Gorzów). On behalf of the order, the pastoral care in Skrzatusz was carried out mainly by Fr Andrzej Zaklikiewicz.

Keywords: Skrzatusz, capuchins, pastoral ministry in the Gorzow (Gorzów) apostolic administration